

ЯНГИ ТАРИХИЙ ДОСТОНЛАРНИНГ ЖАНР БЕЯГЫАРИ

А.Турсункулов ф.ф.н

Ф.Ҳайдарова ЖДПИ Магистранти.

XX асрда узбек халк достончилиги янги боскичга кутарилди. Ижтимоий ҳаётдаги тарихий узгаришлар кадимдан барқарор анъаналарни сакдаб келаётган халк достойчилигини шакл ва мазмун жиҳатидан узгаришига олиб келди. Бунинг яна бир сабаби шулолар давридаги мафкуравий қарашларнинг халк шоирлари ҳаётига ва ижодига ҳам таъсири билан белгиланади. Киска давр ичнда Фозил шоирнинг “Жиззах кузғолони” ‘Очилдов”, “Маматқарим полвон” Пулкан шоирнинг “Мардикор*” каби достонлари ярагилди.

Тарихий достонларнинг узига хос хусусиятларидан бири бахшининг куз унгида руй бераётган воқеа-ҳодисаларнинг досгонга .объект қилиб олиниши, яъни достоннинг асосини тарихий материаллар ташкил қилншидир. Бу тарихий материаллар достонга адабий факт сифатида сингдирилади (I, 95-бет).

Бахши узи қўрган билган воқеаларни достонга тасвир объекти қилиб олар экан, шу тасвирланаётган воқеа-ҳодисаларнинг ҳикояси ҳам бахшининг иш булади. Яъни бу достонларда бахши шахси асосий образлардан бири даражасига кутарилади. Бу ўринда бахши ҳдм ҳикоячи, ҳам жонли гувоҳ функциясини бажаради. Чунки бахши тирик инсон сифатида бўлиб утган воқеа-ҳодисаларнинг қуплар катори жонли гувоҳи бўлса-да, санъаткор сифатида уларни гузал ва ёрқин бадиият билан дўмбира қупила ҳикоя қилиб бериши керак. Демак, тарихий достонларда бахши образи икки хил қуринишда бўлиши мумкин. Уларнинг биринчисида бахши ҳикоя қилаётган воқеа-ҳодисаларнинг жонли гувоҳи бўлса, иккинчисила ана шу тасвирланаётган. воқеаларнинг иштирокчиси тарзида намоён булади (2, 131-бет).

Биринчи турдаги достонларда бахши ҳикоя қилинаётган воқеаларни билган, эшитган. қурган бўлиши мумкин. Шунинг учун бу воқеаларнинг ҳикоячиси сифатида воқеаларга, образ ва персонажларнинг ҳаракатига уз муносабатини билдириб боради. Масалан, “Жиззах кузғолони” достонида бу ҳол яққол қузга ташланади. Бу асарлар учун характерли фазилатлардан бири бахшиларнинг куз унгида руй бераётган реал воқеаларни ҳикоя қилишдир. Фозил шоирнинг “Жиззах кузғолони” “Маматқарим полвон”* достонларида тасвирланган воқеа-ҳодисалар бахши яшаган даврда бўлиб

утган. Фозил шоир бу вақтда бахши сифатида анчагина шуҳрат қозониб, Самарканд, Жиззах атрофларида дoston, терма қуйлаб. дostonчи сифатида танилган эди. Ана шу эл орасида юриш бахши учун қуп воқеаларни қуришга. эшитишга имкон берди. айниқса. халқнинг бу воқеаларга муносабатини қузатиш уларнинг диди ва дунёқарашига мос қеладиған асар яратиш учун қат та ёрдам берди.

Иккинчи турдаги тарихий дostonларда тасвирланаётган воқеа- ҳодисаларни ҳам бахши қурган, эиптан. Лекин бу типдаги дostonларда бахши фақат тасвирланаётган воқеа- ҳодисаларнинг жонли гувоҳиғина эмас, балки айрим Уринларда қштирокчиси ҳам саналади. Бахшининг бу иштирокчи баъзи дostonларда бошдан охириғача давом этиб асарнинг йуналишии белгиласа, баъзиларида айрим лавҳа, эпизодларда ақс этади. ГГулқан шоирнинг “Мардикор” дostonи автобиографик характерга эа бўлса ҳам, лекин жанр талабларига тулик жавоб бермайди. Дostonда тарихий воқеаларни бадиийлаштиришга иштиёқ; анча қучли бўлганлиғи сабабли, бу асарни тарихий дostonлар сағига қиритиш мумкин.

Ҳаққ дostonлари учун муайян умумийлик қасб этувчи хусусиятлардан бири дoston қаҳрамонларининг ижтимоий қелиб қикиши, яшаш жойи, миллати, баъзи ҳолларда. ҳатто уруги ҳақида ҳам маълумот бериш, яъни асар қаҳрамонларининг биографиясини тулдиришдир. “Алпомиш дostonи шундай бошланади: “Қадим утган қамонда, ун олти қунгирот элида Добонбий дег..н утди. Добонбийдан Алпинбий деган угил фарзанд пайдо бўлди. Алпинбийдан тагин икки угил пай до бўлди: қатғасининг отини Бойбури, қичкинасининг отини Бойсари қуйди” (ТЗ, 21-бет). Халқ дostonларидаги қаҳрамонларнинг биографиясини тасвирловчи бадиий мотив янғи тарихий дostonларга ҳам қучган. Фозил шоир “Маматқарим қолвон” дostonида шундай қириш қузни айтади: “Маматқарим қолвон уруги ҚУнгирот бўлиб. Жонбойда. Бекат қишлоғида туғилган эдн” (4, 19-бет). Ёқи “Оқилдов” дostonида Оқил ҳақида: “Самарқанднинг қунчиқар бетидан, Қуштамғали найман уругидан Оқил Журабой угли қикиб..” (4. 141-ост) деб биографиясининг муҳим нуқталарини эслатиб утади. Қунки ақсарият янғи тарихий дostonлар қаҳрамонлари узларининг протипларига эа. Бу ҳол янғи тарихий дostonларнинг жанр белгиларидан бирини тақкил қилади. Тарихий дostonларга ҳос ана шу тасвир ҳам, барқарор аъаналар ҳам бахши шокр бадииятини, маҳоратини белгиловчи асосий омиллардан ҳисобланади.

Ҳуллас, янғи тарихий дostonлар бахши образининг тасвирланаётган воқеа- ҳодисаларнинг жонли гувоҳи, ҳикоячиси, баъзи ҳолларда эса иштирокчиси тарзида намоён бўлади. Шу билан бирга. бу типдаги дostonлар бахшининг бадиий маҳоратини.

бадихагуйли гани. новаторлик санъатини кай даражада узлаштирганлиги хакида хам маълумот бериши билан кизикарлидир.

Фойлаланган алабкёглар:

1. Мирчаев Т. Халк оахшиларининг 'тик репертуара. Т. 1980.
2. Очилов Т. "Маматкарим полвотГ достонининг тарихий асосларн. Фозил шоир. таджикотлар. III китоб. Т. 1973.
3. Алпомнш. -Т. 1991.
4. Даотагул. Узбек халк огзаки ижоди Куп томлнк. Т 1965.